

Duurzaamheids-
netwerk

De duurzame route van het CDA!

Handreikingen voor het CDA-Tweede Kamer-verkiezingsprogramma 2021-2025

Eind 2019 presenteerde het Duurzaamheidsnetwerk van het CDA (CDA-DZN) *De duurzame route van het CDA!* We hebben daarin aangegeven dat rentmeesterschap, duurzaamheid, of (wellicht nog mooier) **volhoudbaarheid**, woorden zijn die passen bij onze partij.

We hebben in de route acties voorgesteld die kunnen leiden tot beter omgaan met mensen, met de natuur, met grondstoffen, kortom met de Aarde. De vraag was en is: Hoe houden we de wereld draaiend op een manier die **volhoudbaar** is? Een wereld waar we gezond ouder kunnen worden, waar voldoende veilig voedsel is voor iedereen, waarin grondstoffen niet uitgeput worden en waarin de natuur, als belangrijke basis voor ons leven, ruimte heeft.

In de afgelopen maanden is de wereld vanwege de corona-crisis spectaculair veranderd. Gezondheid en gezondheidszorg is niet vanzelfsprekend en niet gratis, voedsel is niet zomaar beschikbaar en zorg voor het klimaat en de biodiversiteit lijkt een naar achteren geschoven perspectief. Nú een verkiezingsprogramma opstellen voor de komende periode lijkt haast onmogelijk. Toch moet het in onze ogen. Met aandacht voor mensen, voor de natuur, voor de economie en vooral ook met aandacht voor **volhoudbaarheid**.

Het CDA-DZN wil meewerken aan het verkiezingsprogramma. Dat doen we nu door op onze, uit de *Duurzame Route* bekende, thema's een paar hoofdlijnen voor landelijke actie te schetsen. Steeds met in het achterhoofd:

- **Waar kunnen we snelle(re) slagen maken?**
- **Welke instrumenten zijn daarvoor nodig?**
- **Wat is de rol van de landelijke overheid daarbij?**

We hebben gemerkt dat velen binnen het CDA willen zorgen voor een goede toekomst voor onszelf, onze kinderen en kleinkinderen. We hebben gemerkt dat de gedachte van rentmeesterschap of **volhoudbaarheid** binnen het CDA breed wordt gedragen.

Namens het CDA-DZN-bestuur en de netwerkliden,

Leen van den Oever, voorzitter CDA-Duurzaamheidsnetwerk.

De overheid neemt meer regie, staat weer aan het roer!

Meer regie durven nemen met de volgende uitgangspunten:

- Een nieuw bewustzijn in christendemocratisch perspectief, door het initiëren van sociale contracten. Contracten van doelgroepen in de samenleving, waarin wordt aangegeven dat men zal handelen op basis van gespreide verantwoordelijkheid, gerechtigheid, solidariteit en rentmeesterschap.
- Ruimte scheppen en ondersteunen van initiatieven die leiden tot **volhoudbaarheid**. Stimuleren van ontwikkeling van kennis en expertise en waar nodig financiële mogelijkheden scheppen.
- Nationale en internationale regelgeving en afspraken richten op ruimte voor volhoudbaarheid. Waar nodig herontwerpen en heronderhandelen om de echte duurzame doelstellingen boven water te houden.
- Duurzaamheid belonen en alleen daar waar de burgers keuze hebben beprezen. Eerst draagvlak creëren, inzicht geven en keuze mogelijk maken, dan pas beprezen/belasten.
- Investeren via publiek/private samenwerking in een groot programma met een korte en lange termijn visie, topmaatschappelijke oplossingen in plaats van topsectoren. Onderzoek en bedrijvigheid uitdagen om te gaan voor duurzaam koploper schap.
- Gebruiken van onze innovatiekracht om, vanuit een achterstand, volhoudbaarheidskoploper te worden op het gebied van circulaire economie, landbouw, natuur en de waterstofeconomie in het Europese Green Deal proces.

Inhoudelijke voorstellen per thema.

Hieronder in het kort de punten die wat ons betreft worden opgenomen in het TK-verkiezingsprogramma 2021-2025.

Circulaire economie.

De overheid realiseert een samenhangend pakket van **maatregelen in het belastingstelsel** om de circulaire economie een impuls te geven. Daarbij kan gedacht worden aan CO₂-beprijzing, lage btw-tarieven voor reparatieservices, hoge tarieven voor niet circulair ontworpen artikelen en doelgericht inzetten van verwijderingsbijdragen. Maar ook stimulering via subsidiebeleid

De overheid neemt de regie en het voortouw op gebied van circulaire economie. Dit door regels te maken op gebied van eerste gebruik van grondstoffen bijvoorbeeld door het maken van **afval-inclusieve beprejzing** van grondstoffen. Met het oogmerk om hergebruik ook op beprejzingsniveau te bevorderen.

De overheid moet met het bedrijfsleven, de afvalbranche en de wetenschap de handen ineenslaan om de omslag te maken. Bij inkoop door overheden moeten **circulaire producten en diensten de voorkeur** krijgen.

Energietransitie.

De eerste prioriteit van de overheid in het kader van energie moet zijn het verminderen van het gebruik van energie. Burgers moeten in de gelegenheid worden gesteld om **energiebesparende initiatieven**, individueel of in coöperatief verband, te ontplooiën. Bestaande wet en regelgeving moet worden ingesteld op individuele, lokale en regionale initiatieven. De overheid moet maatregelen nemen in de sfeer van extra financieringsmogelijkheden en subsidies om het proces versnellen.

Energie blijft onmisbaar, maar volhoudbaarheid is het doel. De overgang van fossiele energie naar nieuwe energiedragers zoals warmte, groen gas, waterstof en wellicht ook kernenergie is niet mogelijk zonder een **transitieperiode**. In deze periode zou het gebruik van aardgas de voorkeur moeten hebben boven steenkool, bruinkool en andere niet duurzame energiebronnen.

Energieopslag zal noodzakelijk zijn als een groot deel van het energiegebruik wind- en zone-energie als bron heeft. Vaak zullen op tijden dat veel energie nodig is die bronnen niet beschikbaar zijn. Daarom is het nodig om volop te **investeren in de ontwikkeling van energieopslagfaciliteiten** voor het flexibel balanceren van het verschil tussen vraag en aanbod.

Op dit moment is meer dan de helft van de hernieuwbare energie die in Nederland wordt geproduceerd afkomstig uit biomassa. Hoofdzakelijk gaat het om restproducten uit de bos- en landbouw en voedingsmiddelenindustrie. De overheid moet **borgen dat de biomassa die wordt gebruikt nu en op de lange termijn geen schade oplevert voor de Aarde** (bodem, lucht en water) en voor wat daar op/in leeft. De overheid moet zich inzetten om daarover in Europees verband en universeel, stevige afspraken te maken.

De overheid moet aandacht hebben en ruimte scheppen voor de mogelijkheden die de **circulaire landbouw** kan bieden voor het benutten van vrijkomende vaste, vloeibare en gasvormige reststromen voor energieproductie (vergisting, pyrolyse, torrefactie etc.).

Nederland heeft als aardgasland veel kennis en expertise om een waterstofeconomie op te bouwen. **Waterstof** kan worden ingezet in de industrie, mobiliteit (brandstofcellen) en op termijn eventueel ook in de gebouwde omgeving. De overheid moet nu het voortouw nemen in onderzoek naar de mogelijkheden om het Nederlandse aardgasnet en de infrastructuur in de Noordzee, met de nodige aanpassingen te gebruiken voor transport van waterstofgas.

Innovatie en publiek/private samenwerkingsverbanden in de energiesector worden al gedurende een aantal jaren gestimuleerd door middel van het topsectoren beleid. Een intensivering hiervan gericht op maatschappelijke oplossingen op gebied van nieuwe energietechnieken en versnelling van de transitie is noodzakelijk.

De overheid moet gericht zijn op het belonen van bedrijven die **investeren in energiezuiniger** technieken. De overheid moet op die manier een leidende rol spelen in de verduurzaming van de industrie.

De gebouwde omgeving.

De **lokale overheid heeft meer wettelijke ruimte nodig** om in energie- en mobiliteitstransitie een cruciale rol te kunnen spelen. Zij zullen in hun omgevingsplannen, in samenwerking met betrokken partijen waaronder de energienetbeheerders en woningcorporaties, voorwaarden moeten kunnen stellen aan de keuze voor de toekomstige energie- en mobiliteitsinfrastructuur. Ineffectieve stapeling van eisen dient daarbij worden voorkomen.

De Rijksoverheid blijft de omschakeling naar **duurzame energiebronnen** (wind/zon/biomassa/aqua- en geothermie/restwarmte) en de aanpassing van bestaande en nieuwe infrastructuren (elektriciteits-, gas- en warmtenetten) volop stimuleren en faciliteren.

De wetgever en de lokale overheden dienen voldoende ruimte te geven aan **wijk-gebonden energiecoöperaties** die de Burgers betrekken bij de energietransitie in hun wijk. Het model van de coöperatie als eigenaar kan bijdragen aan het verkrijgen van draagvlak onder de bevolking in de gedachte dat wijken uiteindelijk aardgasvrij zullen moeten worden en welke alternatieven hiervoor bestaan.

Begin deze eeuw is de roep om volledig vrije individuele keuze van consumenten uitgemond in een complex marktsysteem met de nodige nadelige effecten die dat met zich meebracht. Deze keuzevrijheid was gericht op volledige concurrentie op de nationale en Europese markt voor elektriciteitsopwekking en gashandel. **Gewaakt moet worden voor een hernieuwd ‘doorschieten’ van marktwerking naar volledig publiek.** Het is zaak voldoende ruimte te laten voor private investeringen en een goede balans te vinden tussen ‘publiek’, ‘privaat’ en ‘publiek-private’ samenwerking.

De overheid moet fondsen en garanties beschikbaar stellen om particulieren te kunnen te laten lenen via nieuwe financieringsconstructies of als object gebonden financiering. Iedereen moet mee kunnen doen. Woningeigenaren en bewoners moeten een eenduidig, **betalbaar en onafhankelijk advies van voldoende kwaliteit** kunnen krijgen om de woning te verduurzamen.

Vervuiling van de gebouwde omgeving, is een onderdeel waar de overheid vaak op aangekeken wordt. Zwerfvuil zorgt er o.a. voor, dat waardevolle grondstoffen verloren gaan voor hergebruik. Om deze vervuiling tegen te gaan, dient in navolging van statiegeld op plastic flesjes, **statiegeld op blikverpakkingen** te worden ingevoerd.

Mobiliteit.

Inzetten op **minder mobiliteit** is de eerste stap in de verduurzaming. Minder mobiliteit lokaal en regionaal kan worden gerealiseerd door het in de gebouwde omgeving rekening houden met de nabijheid van wonen en werken, stimuleren van thuiswerken en het veranderen van lesroosters.

In stedelijk gebied moet gekozen worden voor: **hoogwaardig openbaar vervoer**, deelmobiliteit, fietsen en lopen; in het landelijk gebied voor elektrische auto's en fietsen, aangevuld met **flexibel openbaar vervoer** en mobiliteitsdiensten. Het creëren van voldoende capaciteit voor het transporteren en laden van de benodigde -duurzaam opgewekte- elektriciteit moet hierbij gelijktijdig worden ontwikkeld.

In de automobilititeit moet de transitie naar duurzame vormen haalbaar en betaalbaar voor iedereen worden gerealiseerd. **Beprijzing per gerealiseerde kilometer vervoer** is te verkiezen boven de beprijzing van het bezit van een auto. Dit kan de aantrekkelijkheid van meer collectieve en duurzamer mobiliteitsdiensten bevorderen.

De overheid moet regie nemen in transport en vervoer in Nederland en ook daarbuiten. Nederland is een land met een grote diversiteit van mogelijkheden van transport waarvan **transport over water uniek** is. Ook de dichtheid van het Nederlandse treinvervoer is in Europa ongekend. Deze capaciteit moet worden uitgebreid en het treinvervoer moet (financieel en qua comfort/veiligheid) aantrekkelijker worden gemaakt.

Internationale noodzakelijke mobiliteit is een gegeven en een economisch belang. Internationale minder noodzakelijke mobiliteit zoals frequente goedkope vakantie-reizen kunnen worden ontmoedigd door het **duurzaamheids-inclusief maken** van de prijzen voor deze mobiliteit.

Er moet worden geïnvesteerd in een vervoersplan waarin reizen binnen de EU een afstand van bijvoorbeeld 800 en wellicht zelfs **tot 1200 kilometer goedkoper en sneller met de trein dan met enig ander vervoer**.

De overheid moet bevorderen dat de binnenvaart en goederentreinen een grotere bijdrage gaan leveren aan de verschuiving van wegtransport naar vervoer via waterwegen en het spoor.

Volhoudbare landbouw en veeteelt.

Bij de productie voor de Nederlandse markt, dus niet de export, moet de overheid het model van **korte ketens** in de landbouw en productie voor de lokale en regionale markt stimuleren. Het gaat dan om professioneel produceren van veilig, gezond en duurzaam voedsel bijvoorbeeld via een vorm van gemengd bedrijf. De overheid zet zich in om, door middel van duidelijke herkomstgegevens van producten, aan de consument een duidelijk beeld te geven van waar de producten komen. In dit model kunnen allerlei nieuwe begrippen verwerkt worden, zoals **natuurinclusieve landbouw** en herstel van het oorspronkelijke landschap met houtwallen, heggen en singels.

De overheid neemt regie in het ontwikkelen van nieuwe duurzame (en ook op export gerichte) businessmodellen voor boeren als ingang naar circulaire landbouw. Kringlooplandbouw met aandacht voor herkomst van diervoedsel en bestemming van mest moet vorm krijgen. In de modellen kan ook de nieuwe doelstelling naar voren komen: het bereikbaar maken van voldoende, **volhoudbaar geproduceerd voedsel voor iedereen**, waarbij afscheid genomen kan worden van de oude doelstelling: het produceren van zoveel mogelijk voedsel tegen een zo laag mogelijke prijs.

De overheid neemt de regie in het organiseren van **'true pricing'** waarbij de werkelijke maatschappelijke kosten, bijvoorbeeld milieukosten, worden doorberekend. Deze nu nog verborgen kosten kunnen daarmee zichtbaar worden gemaakt en vertaald worden naar de gebruiker in termen van kosten voor volhoudbaarheids Herstel, biodiversiteits Herstel, enz. Hiermee wordt ingezet op een ontwikkeling waarbij True Pricing leidend gaat worden. Dit kan worden ondersteund met wetenschappelijke kennis op duurzaamheidsontwikkeling gericht op de korte- en langetermijn doelen.

De omschakeling naar duurzame of volhoudbare landbouw en veeteelt moet worden gestimuleerd door de Europese landbouwsubsidies te gebruiken voor de omschakeling, een BTW verhoging of accijnzen op niet duurzame producten en op niet diervriendelijk geproduceerde producten en/of een **BTW-verlaging op volhoudbaar geproduceerde producten**. Supermarkten en de detailhandel moeten worden gestimuleerd om volhoudbare producten aan te bieden.

Opbrengsten van heffingen moeten worden gebruikt voor het **stimuleren van duurzame landbouw**, bijvoorbeeld met omschakelingsbijdragen voor Landbouwers die duurzamer gaan produceren. Strokenlandbouw en het werken aan het Deltaplan Biodiversiteits Herstel moet worden gestimuleerd.

De **veestapel wordt indien nodig beperkt**. Dit alleen wanneer er voldoende compensatie komt voor de betrokkenen. De overheid gaat op het gebied van de veeteelt een actievere rol spelen in het dierenwelzijn, vermindering van de stikstofuitstoot in de vorm van ammoniak en het gebruik van meer duurzame voedingsmiddelen.

De overheid zet het **brede gemeenschappelijk landbouwoverleg** weer hoog op de agenda. Dit maakt het mogelijk om te zoeken naar nieuwe uitvoerings- en samenwerkingsverbanden, die het invoeren van true pricing makkelijker maken. De overheid maakt een extra stukje regie door de sector zelf mogelijk, gekoppeld aan GLB gelden.

De Nederlandse landbouwsector is hoog innovatief en kan met teelt en productiesystemen en robuuste, aan de lokale omstandigheden aangepaste, rassen bijdragen aan voedselzekerheid en voedselveiligheid op de hele wereld. De nadruk van de landbouwexport en het verdienen moet meer komen te liggen op de export van kennis en innovatie, meer dan op de export van producten. De overheid stimuleert via een nieuw **topmaatschappelijk-oplossingenbeleid** de export van kennis over landbouw en veeteelt als een nieuw verdienenmodel voor Nederland.

Volhoudbare tuinbouw.

De overheid moet duurzame glastuinbouw ondersteunen en ruimte geven en ondersteuning verlenen aan **gebiedsgericht maatwerk**. Telen onder glas geeft namelijk mogelijkheden om te sturen op productiviteit, kwaliteit en planning. Dit geeft mogelijkheden om de zonne-energie beter te benutten (seizoen verlenging). Naast hoge outputs staan daar ook veel inputs tegenover zoals voorzieningen in opstal, verwarming etc. Glastuinbouw biedt een verrijking van het aanbod aan verse groenten en siergewassen. Daarmee ontstaat minder behoefte aan import (lokaal voor lokaal).

De Nederlandse tuinbouw is voor een groot deel gericht op export en dus een belangrijke economische factor voor Nederland. Voor Noordwest-Europa lijkt NL de beste locatie te zijn voor glasteelten, welke het nadeel van het transport compenseren. De overheid moeten de zoektocht naar duurzaamheid in de sector mogelijk maken door ruimtelijke maatregelen waardoor **ruimte voor investering in duurzaamheid** ontstaat.

De overheid moet stimuleren en investeren in de transitie naar **innovatie van kassen** die warmte oogsten uit de zon, met minimale fossiele inzet. In plaats van inzetten op in oorsprong fossiele restwarmte van WKK of industrie of geothermie met risico van uitputting van de bron en hoge kosten. Restwarmte en geothermie kan wel als transitie-oplossingen worden ingezet waar dat verantwoord kan.

De overheid moet **biologische gewasbescherming** bevorderen ten opzichte van chemische gewasbescherming. Verder moet worden ingezet op robuustere rassen. CO₂ bemesting is bij gebruik van duurzame warmtebronnen een uitgangspunt om daarmee de productie te versnellen/te verhogen. Het benutten van CO₂ die anders in de atmosfeer terecht zou komen moet hierbij prioriteit hebben.

Gezondheid en duurzaamheid.

De gezondheidszorg van Nederland behoort tot de beste van de wereld. Dat willen we natuurlijk graag zo houden. Er gaat ongeveer 100 miljard euro per jaar in om, dwz ongeveer 10% van het BNP. De zorgsector is ook een belangrijke vervuiler, een groot gebruiker van energie, water en materialen en is bijv. verantwoordelijk voor ongeveer 7% van onze nationale carbon footprint. **De volhoudbaarheid van de sector op langere termijn staat op het spel**. De algemene duurzaamheidsdoelstellingen van de samenleving gelden ook voor de zorgsector. Om deze doelen te bereiken zullen ingrijpende maatregelen in de sector nodig zijn, die in principe vanuit de sector zelf zullen moeten worden geïnitieerd. Het verduurzamen van de zorg vraagt om uitgebreide innovaties. De overheid geeft richting, stuurt, helpt, versterkt, controleert (etc.) de sector in dit proces.

De overheid stimuleert een verandering in voedingspatroon naar meer consumptie van plantaardige eiwitten, groenten en fruit. Productie van dit voedsel moet komen vanuit akkerbouw, vollegrondsteelten en fruitteelt. **Gezond goedkoper, ongezond iets duurder**. Nederland heeft veel te winnen als we gezond eten goedkoper maken en ongezond eten duurder. We eten in Nederland ten opzichte van de richtlijnen twee keer te weinig groenten en fruit en zeker vijftig procent te veel suiker en vlees. Zo worden we steeds ongezonder en stijgen zorgkosten te hard (hart- en vaatziekten, diabetes 2, kanker, overgewicht). Nederland zet vol in op gezonde voeding. Zodat we gezond opgroeien en ouder worden en zorgkosten dalen. Investeren in gezonde leefstijl en ziekte preventie moet juist nu, nu de zorg onder druk staat. De overheid helpt door perverse prikkels weg te halen en stuurt met stimulansen, innovaties en regels naar een voedselomgeving met gezonde en duurzame voeding. Voor minder gezond en minder duurzaam voedsel wordt een reële prijs betaald, bijvoorbeeld voor suikerhoudende dranken en bepaalde proteïnen. Gezond en duurzaam voedsel zoals groenten en fruit wordt goedkoper.

Natuurbehoud en herstel.

Verpachting van grond in eigendom van het Rijk moet **onder voorwaarde van duurzaam bodembeheer**, bijvoorbeeld via een bodempaspoort. Bij uitkopen van boeren kan gedacht worden aan een opkopen en verpachten van de grond aan de voormalige eigenaar. Die kan als pachter of rentmeester gehouden worden aan volhoudbaarheidsdoelen.

Er komt een bekostigingssystematiek **om maatregelen voor klimaatadaptatie in het agrarisch gebied gemakkelijker te maken** en het verdienmodel van landeigenaren te verbreden: water vasthouden, beek- en rivierlopen herstellen, waterberging, etc.

Nederland spant zich binnen Europa in voor het invoeren van **duurzaamheidscriteria** met name op het gebied van **bodemkwaliteit, waterkwaliteit, biodiversiteit en natuurontwikkeling en herstel**. De agrarische sector speelt hierbij een belangrijke rol en kan worden aangestuurd op de doelen door middel van voorwaarden aan het verkrijgen van inkomenssteun vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid.

